

درسهای

الهیات شفا (۲)

فلسفه ابن سینا (۱)

متفکر شهید استاد مرتضی مطهری

سرشناسه	مطهری، مرتضی، ۱۲۹۸-۱۳۵۸.
عنوان و نام پدیدآور	درسهای الهیات شفا (۲) (فلسفه ابن سینا) / مرتضی مطهری.
مشخصات نشر	تهران: صدرا، ۱۳۹۹
مشخصات ظاهری	۴۲۴ ص.
شابک	978-622-7396-17-1
وضعیت فهرست‌نویسی	فیبیا
یادداشت	کتاب حاضر قبلاً به صورت مجموعه آثار (ج ۷ و ۸) همین ناشر در سال ۱۳۶۸ منتشر شده است.
موضوع	ابن سینا، حسین بن عبدالله، ۳۷۰-۴۲۸ ق. شفاء، الهیات -- نقد و تفسیر
موضوع	مابعدالطبیعه -- متون قدیمی تا قرن ۱۴ -- فلسفه اسلامی
رده‌بندی کنگره	BP۵۲۱
رده‌بندی دیویی	۱۸۹/۱
شماره کتابشناسی ملی	۷۳۰۰۲۲۹

انتشارات صدرا

درسهای الهیات شفا (۲)

اثر: استاد شهید آیت‌الله مرتضی مطهری

نوبت چاپ: اول، آبان ۱۳۹۹ / ربیع الاول ۱۴۲۲

تعداد: ۱۵۰ نسخه

بها: ۷۸/۰۰۰ تومان

حروفچینی، لیتوگرافی، چاپ و صحافی: مؤسسه چاپ فجر (۱۳۹۵-۲۰۰۱) تهران ۳۳۱۱۹۷۹۶

ناشر: انتشارات صدرا (با کسب اجازه از شورای نظارت بر نشر آثار استاد شهید)

کلیه حقوق چاپ و نشر مخصوص ناشر است.

- تهران: شعبه ۱: خیابان ناصرخسرو، مقابل دارالفنون، کوچه دکتر مسعود - تلفن: ۳۳۹۱۵۱۳۰
 - شعبه ۲: خیابان انقلاب، بین خیابانهای دانشگاه و ابوریحان، پلاک ۱۱۶۲ - تلفن: ۶۶۳۶۱۰۸۶
 - شعبه ۳: خیابان پاسداران - خیابان ناطق نوری - بوستان کتاب - تلفن: ۲۲۸۵۲۴۸۹
 - قم: شعبه ۱: خیابان ارم، تلفن: ۳۷۷۳۱۵۲۲، دورنگار: ۳۷۷۴۷۳۱۴ ● شعبه ۲: مجتمع ناشران ۳۷۸۴۷۵۹۵
- پایگاه اینترنتی و فروشگاه آنلاین: motahari.org

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۷۳۹۶-۱۷-۱ ISBN: 978-622-7396-17-1

شابک دوره: ۹۷۸-۶۲۲-۷۳۹۶-۱۴-۰ ISBN: 978-622-7396-14-0

فهرست مطالب

مقاله هشتم

فصل چهارم: صفات واجب الوجود

۱۷	مقدمه
۱۸	دلیلی بر اثبات وحدت واجب
۱۹	شبهه ابن کمونه
	ترتیب بحث در «الهیات بالمعنی الاخص»
۲۱	قابل انکار نباشد وجوب وجود
۲۳	صفات واجب - الاول
۲۴	واحد و احد
۲۵	وحدت ذات و صفات واجب الوجود
۲۵	نظر اشاعره
۲۶	نظر معتزله
۲۶	نظریه صواب
۲۷	وحدت ذات و صفات در نهج البلاغه
۲۹	شرح و توضیح متن
۳۳	سلوب و اضافات در واجب الوجود
۳۴	طرح یک اشکال
۳۴	حل اشکال
۳۶	الحق ماهیته اینتیه
۳۶	زیادت وجود بر ماهیت
۳۸	ماهیت نداشتن واجب در معارف اسلامی
۳۹	تنظیر شیخ در بیان «ماهیته اینتیه»
۴۰	«وجود مطلق» در اصطلاح امروز
۴۳	آیا «وجود مطلق» وجود دارد؟
۴۵	برهان اول
۴۶	شرح و توضیح متن
۴۸	ادامه بحث در «الحق ماهیته اینتیه»
۴۸	معانی «ماهیت»
۴۹	ادامه نظرات مختلف در «وجود مطلق»
۵۰	دلایل منکرین وجود مطلق
۵۱	بیان اصالت وجودی شیخ از «وجود مطلق»
۵۲	رابطه وجود مطلق و واجب الوجود

۵۳	برهان دوم: برهان شیخ
۵۴	وجوب وجود، تأکد وجود است
۵۸	ادامه بیان شیخ در «الحق ماهیته اینته»
۵۸	آیا وجوب وجود، امری انتزاعی است؟
۵۹	بحثی در «مشتق»
۶۴	شرح و توضیح متن
۶۸	برهان دیگری در ماهیت نداشتن واجب الوجود
۷۳	واجب الوجود مجرد الوجود است
۷۳	اصطلاح «مجرد»
۷۵	مجرد الوجود
۷۶	شناخت اعتبارات ذهن
۷۷	اعتبارات هیئت
۷۹	واجب الوجود مجرد الوجود است یعنی حقیقتش بشرط لا است
۷۹	آیا واجب الوجود مطلق است
۸۰	«وجود مطلق» در فلسفه اصداد
۸۱	ماهیت نداشتن واجب تعالی بر مبنای مذهب
۸۲	توجیه عبارت صحیفه سجادیه در حدیث حق تعالی
۸۳	صفات سلبیه حق تعالی و تعداد آنها
۸۵	واجب تعالی جنس و فصل ندارد
۸۵	برهان اول
۸۶	برهان دوم
۸۶	واجب الوجود از مقولات خارج است
۸۷	طرح یک اشکال: حد جوهر بر واجب تعالی صدق می کند
۸۷	جواب شیخ به اشکال
۸۹	شرح و توضیح متن
۹۰	واجب الوجود حد و برهان ندارد
۹۲	واجب الوجود جنس و نوع و فصل ندارد
۹۲	ادامه بررسی اشکال: آیا واجب الوجود تحت جنس جوهر است؟
۹۳	تعریف صحیح جوهر
۹۳	جنس معنی مبهم است و تعیین آن به فصل است
۹۵	متن

فصل پنجم: ادامه بحث در توحید واجب الوجود برهان در توحید واجب، از راه تشخیص

۹۷	متن
۹۸	برهان دوم بر توحید واجب الوجود

۹۸	برهان دوم بر توحید واجب الوجود
۹۸	ملاک تکثر
۹۹	هیچ یک از ملاکهای تکثر در واجب الوجود نیست
۱۰۰	متن
۱۰۱	برهان دیگر بر توحید واجب الوجود
۱۰۱	ادامه بحث در ملاکهای تشخیص و تمایز
۱۰۲	چرا فرض دو واجب متغایر به تمام ذات در کلام شیخ نیامده است؟
۱۰۳	شبهه ابن کمونه
۱۰۳	جواب ابن شبهه
۱۱۱	ادامه بحث در دلیله توحید
۱۱۱	دنباله ملاکهای منازعت
۱۱۲	ادامه بحث در فرض دو واجب الوجود متغایر به تمام ذات
۱۱۲	بیان شیخ در وجوه مخرب تعدد واجب الوجود
۱۱۴	آیا تفاوت و تمایز به فصلهای عدس ممکن است؟
۱۱۶	فرض دو واجب الوجود که امیرشان به دو فصل وجودی باشد
۱۱۶	هر ایجابی مستلزم سلبهای متعدد است
۱۱۸	اثبات یک امر ایجابی همواره مستلزم نفی یک امر ایجابی نیست
۱۱۹	سلب یک امر، نیاز به مناط وجودی مستقل ندارد
۱۱۹	بیان دیگر شیخ در رد این وجه
۱۲۰	تفاوت جنس و فصل یا عرض عام و خاص
۱۲۱	رابطه فصل و جنس
۱۲۱	رابطه فصل و نوع
۱۲۵	شرح و توضیح متن

فصل ششم: ادامه بحث در صفات واجب الوجود

واجب الوجود موجود فوق تمام است

۱۳۱	موجود ناقص
۱۳۲	موجود مکلفی بذاته
۱۳۲	دو جنبه‌ای بودن انسان در کسب کمالات
۱۳۳	موجود تمام
۱۳۴	موجود فوق تمام
۱۳۴	واجب الوجود خیر محض است
۱۳۴	معنای خیر و شر
۱۳۶	خیر به وجود برمی گردد و شر به عدم
۱۳۸	واجب الوجود چون افاده کننده خیر است نیز خیر است
۱۳۹	واجب الوجود حق است

- ۱۳۹ حق یعنی واقعیت و وجود
دو معنای حق:
- ۱۴۰ الف. واقعیت داشتن
- ۱۴۰ ب. حق به معنای تصدیق ذهنی
- ۱۴۱ شرح و توضیح متن
- ۱۵۰ واجب الوجود عقل محض است
- ۱۵۰ عقل محض یعنی چه؟
- ۱۵۱ منشأ پیدایش این اصطلاح
- ۱۵۱ ذات واجب الوجود «خود آگاه» است
- ۱۵۲ دلیل بر اینکه واجب الوجود آگاه به ذات خود است
- ۱۵۲ مناطق علم - نور است و مناطق جهل غیبت
- ۱۵۳ لازمه علم حاشیائی غیبت است
- ۱۵۶ در ذات واجب الوجود، عالم و معقول یکی است
- ۱۵۶ صرف اضافه اقتضای مفایر ندارد
- ۱۵۷ وحدت علم و عالم و علم در عالم
- ۱۶۱ ادامه بحث در علم بازنوعان
- ۱۶۱ علم واجب تعالی به ذات خود
- ۱۶۲ خود آگاهی یعنی چه؟
- ۱۶۴ خود آگاهی به نحو علم حضوری است
- ۱۶۶ موجود مادی خودش برای خودش حضور ندارد
- ۱۶۸ موجود طبیعی با طرد خصلتهای عدمی به خود آگاه می‌رسد
- ۱۶۸ علم حصولی به علم حضوری انسان به خود
- ۱۷۰ آیا علم حصولی به اشیاء ممکن است؟
- ۱۷۲ چون واجب الوجود مجرد است عقل است
- ۱۷۲ طرح یک اشکال
- ۱۷۷ شرح و توضیح متن
- اصطلاحات مختلف مراتب عقل:
- ۱۷۹ عقل بالقوه
- ۱۷۹ عقل بالملکه
- ۱۷۹ عقل بالفعل
- ۱۸۰ عقل بالمستفاد
- ۱۸۱ نظریه مراتب داشتن عقل با نظر افلاطون که علم تذکر است تفاوت دارد
- ۱۸۱ نظریه مراتب داشتن عقل بر مبنای قوه و فعل ارسطوست
- ۱۸۲ تفاوت نظریه مراتب عقل با نظریات روان‌شناسی امروز
- ۱۸۵ اتحاد عاقل و معقول
- ۱۸۶ از خود بیگانگی

۱۸۹	ادامه بحث در باره علم واجب به ذات
۱۸۹	علم از سنخ ماهیات نیست، وجود است
۱۹۲	پیدایش مسئله علم حضوری و علم حصولی
۱۹۲	ایراد مطرح شده بر نظریه اتحاد عاقل و معقول
۱۹۳	جواب شیخ بر ایراد وارده بر اتحاد عاقل و معقول در ذات حق تعالی
۱۹۴	مغایرت مفاهیم در بحث «علیت» به معنی مغایرت در وجود نیست
۱۹۶	مفهوم مشتق به معنی مرکب بودن آن نیست
۱۹۷	شرح و توضیح متن
۲۰۰	علم واجب الوجود به ماسواه
۲۰۰	علم فعلی و علم انفعالی
۲۰۱	علم واجب تعالی به اشیاء علم فعلی است
۲۰۲	برهان اثنی بر علم واجب الوجود به ماسوی
۲۰۳	علم مع المعلوم و علم قبل المعلوم
۲۰۳	نظر شیخ اشراق در علم «بردار»
۲۰۴	عالم مرتبهای از علم خداوند است
۲۰۶	مراتب داشتن علم پروردگار
۲۰۷	علم قبل از معلوم پروردگار به اشیاء
۲۰۷	روش بوعلی در تبیین علم واجب به ماسوی
۲۰۸	تفاوت بیان بوعلی و شیخ اشراق در علم واجب به غد
۲۰۹	علم ارسامی واجب به اشیاء
۲۱۱	علم واجب تعالی به جزئیات زمانی
۲۱۱	طرح اشکال
۲۱۲	بیان بوعلی در پاسخ به این اشکال
۲۱۲	علم به جزئی به نحو کلی
۲۱۲	علم حق تعالی به جزئیات به نحو کلی است
۲۱۳	شرح و توضیح متن
۲۱۴	بیان خواجه در ادامه نظر شیخ

فصل هفتم: نسبت معقولات با واجب الوجود

۲۱۷	نسبت معقولات با واجب الوجود
	زمینه های بحث:
۲۱۸	۱. آیا علم حق تعالی از طریق تفکر است؟
۲۱۸	۲. آیا علم حق تعالی به اشیاء به تبع صورتهای حال در اوست؟
۲۱۹	علم باری به اشیاء به نحو عقل بسیط است
۲۱۹	عقل بسیط اجمالی، خلّاق صور تفصیلیه
۲۲۲	قیام صدور صوری صور علمیه حق تعالی به ذات او

۲۲۲	تفاوت نظر شیخ و ملا صدرا در قیام صور حسیه به نفس
۲۲۳	علم واجب تعالی علم فعلی است
۲۲۴	آفرینندگی انسان از علم فعلی است
۲۲۶	شرح و توضیح متن
۲۲۸	حق تعالی عاشق ذات خود و ماسوی است
۲۲۹	وجود مساوی عشق است
۲۳۱	نظام علمی و نظام عینی موجودات
۲۳۲	نظام علمی موجودات و نحوه قیام آن به واجب سه فرضیه شیخ در باره نظام علمی:
۲۳۲	فرضیه اول: هر علمی لازم ذات حق تعالی است
۲۳۳	فرضیه دوم: هر علمی از قبیل صور مفارقة مجرده است
۲۳۳	فرضیه سوم: هر علمی در ذات شاعر بالذاتی مرتسم است
۲۳۶	بیان شیخ اشاره در علم و واجب تعالی به اشیاء
۲۳۸	آخرین قدم شیخ در نزدیکی اتحاد عاقل و معقول در علم واجب به غیر
۲۳۸	مقایسه نظریه شیخ اشاره و شیخ الراسخ
۲۳۹	شرح و توضیح متن
۲۴۰	ادامه توضیح متن
۲۴۲	ادامه بحث در نظام علمی اشیاء
۲۴۲	مجردات کتاب وجودند
۲۴۳	طرح یک اشکال
۲۴۳	اراده از صفات ذات حق تعالی است
۲۴۴	اراده چیست؟
۲۴۵	قدرت در حق تعالی
۲۴۶	حیات در حق تعالی
۲۴۶	وحدت صفات در حق تعالی
۲۴۷	متن

مقاله نهم

فصل اول: در صفت فاعلی مبدأ اول کیفیت صدور اشیاء از واجب الوجود

۲۵۱	مقدمه
۲۵۲	اثبات محرک اول
۲۵۲	مسئله محرک اول مبتنی بر چند مقدمه است
۲۵۳	واجب الوجود بالذات واجب من جمیع الجهات و الحیثیات است
۲۵۴	ربط حادث به قدیم

۲۵۵	رابطه حادث به قدیم مسئله همه فلسفه هاست
۲۵۶	نظر الهیون در ربط حادث به قدیم
۲۵۶	حرکت، رابط حادث با قدیم است
۲۵۷	شرح و توضیح متن
۲۵۷	او واحد من جمیع الجهات است
۲۵۸	تفاوت «واحد» و «احد»
۲۵۹	وجوب من جمیع الجهات با اختیار منافات ندارد
۲۶۴	ادامه بحث ربط حادث به قدیم
۲۶۵	نظر فلاسفه در ربط حادث به قدیم
۲۶۶	نظرات متکالین در ربط حادث به قدیم
۲۶۷	متن

فصل ششم: عنایت و کیفیت دخول شر در قضای الهی عنایت و حکمت خداوند

۲۶۸	مقدمه
۲۶۹	معنی «عنایت»
۲۷۰	معنی «حکمت»
۲۷۱	مواضع فلاسفه قدیم و جدید در مسئله عنایت و حکمت
۲۷۱	اشکال هیوم بر حکمت و عنایت الهی
۲۷۳	تفاوت حکمت در خداوند و حکمت در انسان
۲۷۳	انسان حکیم
۲۷۴	برداشت فلاسفه غرب از حکمت خداوند
۲۷۵	طرح صحیح حکمت خداوند: خدا فاعل بالقصد نیست
۲۷۵	عالی، التفات به سافل پیدا نمی کند
۲۷۶	طرح یک اشکال و جواب آن
۲۷۶	تصویر نظام حکیمانه عالم در نزد حکمای اسلامی
۲۷۷	همه اشیاء غایت دارند و عاشق غایات خود هستند
۲۷۸	غایت و معشوق همه اشیاء خداوند است
۲۸۰	ادامه بحث در حکمت و عنایت حق تعالی
۲۸۰	بررسی مجدد معنی حکمت و عنایت
۲۸۲	معنی «حکمت» در اصطلاح حکمت نظری و حکمت عملی
۲۸۳	حکیم بودن خداوند در فعل و نظر
۲۸۳	تعریف کلامی «حکمت»
۲۸۴	بررسی تعریف کلامی «حکمت»
۲۸۶	نظر متکلمین در آیه «لَا يُسْئَلُ عَمَّا يَفْعَلُ...»
۲۸۷	نظر اشاعره و معتزله

- وجه دیگری در تفسیر آیه: این آیه ناظر به مسئله عدل و ظلم است ۲۸۸
- نظر علامه طباطبائی (ره) درباره آیه «لَا يُسْتَلْ غَمًا يَفْعَلُ» ۲۹۰
- ادامه بحث در حکمت و عنایت حق تعالی ۲۹۲
- یادآوری نظر اشاعره ۲۹۲
- یادآوری نظر معتزله ۲۹۳
- نظریه حکما: تفکیک میان غرض فعل و غرض فاعل ۲۹۴
- تأثیر متقابل میان انسان و فعل او ۲۹۵
- تأثیر متقابل میان فاعل و غایت فاعل ۲۹۶
- بیان دیگری از نظر فلاسفه در حکمت خداوند ۲۹۷
- تأثیر آراء متدلسین در فلسفه اسلامی ۲۹۷
- کمال یابی انسان استخدام اشیاء ۲۹۸
- غایت داشتن انسان و تأثیر آن در شیوه تعلیم و تربیت ۲۹۹
- بیان صحیح غرض داشتن خداوند از فعل خود ۳۰۱
- بیان دیگری از تصور فلاسفه غرب از حکمت خداوند ۳۰۳
- ادامه بحث در حکمت و عنایت حق تعالی
- بررسی بیان علامه طباطبائی (ره) در آیه «لَا يُسْتَلْ ...» ۳۰۷
- علامه طباطبائی (ره): چون خداوند مآل معانی است از فعل او سؤال نمی شود ۳۰۸
- مرحوم علامه: بهتر است که آیه مقید به «الکبر» یا حکمت نشود ۳۰۹
- بیان مرحوم علامه در معنی «حکمت» ذیل «ره انبیاء» ۳۰۹
- بیان دیگر علامه (ره) از «حکمت خداوند» ذیل «سوره اعراف» ۳۱۲
- بررسی بیانات فوق ۳۱۴
- بررسی اشکالات هیوم بر برهان نظم ۳۲۲
- رابطه بحث حکمت الهی و برهان نظم ۳۲۳
- هیوم، فیلسوف حسی دوران اخیر ۳۲۴
- تقریر نظر هیوم در مخدوش بودن دلیل نظم ۳۲۵
- اشکال اول هیوم بر برهان نظم ۳۲۶
- اشکال دوم ۳۲۷
- اشکال سوم و چهارم ۳۲۸
- اشکال پنجم و ششم و هفتم ۳۲۹
- رد اشکالات هیوم ۳۳۰
- فعل حکیمانه انسان شبیه به فعل خدا نیست ۳۳۰
- برهان نظم ما را به افق ماوراء الطبیعه می رساند، نه بالاتر ۳۳۴
- اشکال هشتم هیوم ۳۳۶
- برهان نظم را چگونه می توان برهانی تجربی دانست؟ ۳۳۷
- برهان نظم برهانی است مرکب از تجربه و عقل ۳۳۷
- برهان نظم تجربه شیء است برای علت غائی آن ۳۳۸

۳۴۰	ادامه بررسی اشکالات وارده بر برهان نظم
۳۴۰	آیا نظم یک امر نسبی است؟
۳۴۱	تعریف «نظم» در ارتباط با علت غائی است
۳۴۴	تفاوت بینش حکمای اسلامی و فلاسفه مادی نسبت به نظم عالم
۳۴۵	غانیت و هدفداری اساس تکامل موجودات است
۳۴۶	اشکال دیگر: تغییرات تدریجی عالم و تصادفی بودن نظم
۳۴۸	تأثیر نظریه داروین در برهان نظم
۳۴۹	فرضیه داروین و نظریه احتمالی بودن نظم عالم
۳۴۹	نظریه داروین غایت داشتن موجودات
۳۵۲	متن
۳۵۳	کیفیت دخول شر در قضای الهی
۳۵۳	تعریف «شر»
۳۵۳	موارد استعمال لفظ «ر»
۳۵۴	شرور، امور عدمی هستند یا منافی با مصلحت می شوند
۳۵۵	اقسام موجوداتی که منشأ عدمی دارند
۳۵۷	منشأ تفکر ثنوی، وجود اشیائی است که رجب عدمند
۳۵۸	هستنها به دو دسته خیر و شر تقسیم نمی شوند
۳۵۸	تلازم خیرات با شرور
۳۵۹	ترتیب خیرات و مصالح بر شرور
۳۶۰	شر از «ماده» برمی خیزد
۳۶۰	چون اثرپذیری در عالم مادیات هست شر هم هست
۳۶۱	شرح و توضیح متن
۳۶۳	مطلق و نسبی بودن خیر و شر
۳۶۵	موقعیت شرور در نظام کلی عالم
۳۶۵	مروری بر مطالب درس گذشته
۳۶۶	اشیاء از طبایع خودشان تخلف نمی کنند
۳۶۶	تفاوت نظام کلی با نظام جزئی موجودات
۳۶۷	ارزش، حقیقت و واقعیت
۳۶۸	آیا نظام موجود عالم همان نظام ارزشمند است؟
۳۶۹	ارزشها مربوط به نظام جزئی و عمل انسان است
۳۷۰	تفکیک میان «واقعیت» و «ارزش» مربوط به حوزه عمل انسان است
۳۷۱	تصرف انسان در طبیعت به معنی تغییر در نظام کلی طبیعت نیست
۳۷۲	معجزه و خرق عادت تصرف در نظام جزئی است
۳۷۴	توضیح دیگری درباره تلازم خیرات و مصالح با شرور
۳۷۵	نسبیت شرور
۳۷۵	اشیاء در وجود لغیره و اضافی خود ممکن است شر واقع شوند

بسم الله الرحمن الرحيم

مقدمه

کتاب حاضر جلد دوم درسهای الهیات شفا (و جلد سوم فلسفه ابن سینا) اثر استاد جلد آیت الله مطهری است. توضیح این درسها در مقدمه جلد اول ذکر شده است. جلد اول این کتاب شامل دو فصل از مقاله اول و مقالات چهارم و پنجم و ششم و هفتم و ساد فصل اول مقاله هشتم بود. این جلد شامل درسهای استاد شهید از فصل چهارم تا آخر مقاله هشتم و نیز فصل اول و ششم مقاله نهم کتاب الهیات شفا می شود.

جلد اول مورد اقبال علاقه داشت به آثار فلسفی استاد مطهری واقع شد. امید است این مجلد نیز رضایت خاص آنها را فراهم آورد. از خدای متعال توفیق بیشتر در نشر هرچه بهتر آثار آن متفکر و فیلسوف فقیه عالی مقام را مسئلت می کنیم.

آبان ۱۳۹۹

برابر با ربیع الاول ۱۴۴۲

سید محمد تقی
میرزا جواد
میرزا جواد